

УДК 347.122:007

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i37.345>

Матійко Микола Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4588-2636>

ПРИВАТНОПРАВОВІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТАЄМНИЦЬ

Постановка проблеми. Одним із найважливіших аспектів необхідності інформаційної безпеки є її спрямованість не лише на стан захищеності суспільних відносин, але й відкриття простору для їх підйому на більш високий рівень. При цьому важливим є й урахування протилежних тенденцій і можливих перебільшень, коли вимоги інформаційної безпеки можуть стати перешкодами на шляху прогресу, заважати виникненню та розвитку нових відносин.

Правове забезпечення безпеки інформації – це комплексне завдання, яке включає напрями діяльності в багатьох сферах життєдіяльності людини. До його виконання має бути залучено широке коло засобів впливу на суспільні відносини, серед яких важливе місце мають посідати і приватноправові засоби. Серед важливих чинників інформаційної безпеки окреме місце посідають правові засоби обмеження доступу до окремих видів інформації. Суть явища таємниць полягає в обмеженні можливості доступу до інформації. Юридизуючись, таємниці посідають місце інформації, яка не може бути розголошена без відома та дозволу певних суб'єктів.

Перший погляд на зазначену сферу формує уявлення про необхідність у її правовому конституванні імперативів, заборон, субординації, тобто засобів публічного права, що формує першочерговий науковий інтерес до зазначених явищ у дослідженнях публічно-правової сфери юриспруденції. При цьому результати глибокого занурення до питань зазначеної проблематики стверджують необхідність залучення таких юридичних концептів як координація, автономія волі, уповноваження, компенсація, які опосередковуються приватноправовою сферою. Зазначене

ще раз підтверджує загальну тенденцію «переплетіння методів публічно-правового і приватноправового регулювання» [1, с. 400].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню приватноправових аспектів теорії таємниць присвячено низку наукових робіт. Серед науковців, які досліджували цю проблематику, варто зазначити Г.А. Білецьку, Васильчака, Л.Ф. Дадерко, В.П. Іванського, Я.О. Ковальову, О.О. Кулініч, В.Б. Наумова, Н.С. Нелюбину, Ю.В. Носіка, І.О. Пристінського, О.П. Світличного, А.О. Стрельцова, А.А. Фат'янова та інших. Проте і натеper ця проблематика залишається недосить розробленою для вітчизняної правової доктрини.

Метою статті є дослідження приватноправових аспектів теорії таємниць шляхом з'ясування сутності та природи явища таємниць, можливості та необхідності застосування засобів приватноправового характеру до сфери таємниць, аналіз доцільності наявного приватноправового регулювання зазначеної сфери. Зростання значення інформації в усіх сферах життєдіяльності людини, важливість інформаційної безпеки значним чином актуалізує це дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У словнику української мови слово таємниця визначається як «те, що приховується від інших, відоме не всім; секрет», «те, що не підлягає розголошенню», «відомості, знання про щось, способи досягнення чого-небудь, невідомі іншим» або «те, що не пізнане, не стало відомим або ще не доступне пізнанню», «прихована внутрішня суть явища, предмету; прихована причина», «що-небудь незвідане, не пережите, привабливе своєю загадковістю» [2, с. 14]. Такі визначення,

які торкаються сфери невідомого або такого, що не підлягає розголошенню, навіть зачаровують. При цьому загалом у визначеннях позначаються два основні аспекти таємниць – сфера таємниць – це сфера того, що не пізнано інтелектом людини, це сфера, прихована від інших суб'єктів з певною метою.

Таємниці є невід'ємним складником суспільного життя, частиною правової системи і в цьому аспекті можуть являти собою соціальні та правові ознаки різних типів суспільств і держав, виступаючи не тільки як механізми обмеження доступу до інформації, а й як відображення тих об'єктивних процесів, які протікають у суспільстві і державі.

Статтю 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 таємну інформацію визначено як інформацію, доступ до якої обмежується відповідно до частини 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю.

При цьому частиною 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 передбачено, що обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Існування сфери таємного зумовлене певними причинами та має відповідну мету, коріння якої мають антропологічний характер. Із давніх часів людина, вступаючи у боротьбу за існування із оточуючим світом, мала завжди являтися світові не в повний зріст, щось приховувати. Яскравим прикладом зараз є тваринний світ. Серед хижаків успіх на полюванні має той, хто найкращим чином може організувати засідку та приховати себе. При цьому сам об'єкт полювання також не буде під атакою хижака, якщо буде замаскований належним чином.

Ці приклади пов'язані із внутрішньогруповою міжіндивідуальною агресивністю, що існує в природі, яка в юридичній антропології розглядається як така, що «як правило здійснює благодатний вплив на вид і забезпечує його збереження» [3, с. 150]. Зазначені аспекти можуть підтримувати рівномірний розподіл тварин на певній території або ієрархічні зв'язки між ними. При цьому внутрішньогрупова агресивність, яка існує між певними спільнотами (наприклад, агресивність зграї тварин щодо тварини з іншої зграї), що слугує меті поширення більш сильної та агресивної спільноти в результаті знищення більш слабшої, розглядається в юридичній антропології як досить поширена, але й досить небезпечна [3, с. 151]. Використовуючи власні спостереження, зауважу, що другий із описаних тут варіантів агресивності набагато менше може бути пов'язаний із потребами схованок і маскувань, тому має менше відношення до сфери таємниць.

Цікавим є те, що тварини, у відносинах між конкретними індивідуумами яких існує більша прив'язаність одне до одного, виявляють більшу агресивність, ніж тварини, які живуть без конкретної прив'язаності до певного індивідуума (анонімна солідарність у зграї), загалом підтверджуючи відоме прислів'я: «Від любові до ненависті – один крок». При цьому певні форми агресивності можна розглядати як одну з рушійних сил розвитку.

Тому таємниця, яка є одним із засобів реалізації агресивності у тваринному світі, може впливати на процес розвитку, прискорюючи або спиняючи його залежно від якісної та кількісної характеристик вияву, а також від того, які форми агресивності супроводжуються нею. При цьому припускаю певне порівняння окремих аспектів існування тваринного світу та людського суспільства, враховуючи суттєву різницю між ними та складність оцінки особистості людини. Отже, таємниці є властивими людському суспільству. Щодо кола завдань, цілей та інтересів конкретного суб'єкта таємницею можна вважати все те, що цей суб'єкт не хотів би, щоб було донесено до відома інших.

Кожна людина має свою таємну сферу, якою вона не хотіла б ділитися з іншими. З цієї точки зору особиста таємниця має найбільше коло застосування в суспільстві та впливає на таємниці, які існують на інших рівнях (сім'ї, об'єднань, держави). В усіх цих випадках «інститут таємниці є механізмом захисту інформації, яка існує всередині системи, від її розповсюдження

у зовнішньому середовищі» [4, с. 48]. Такі зв'язки та невід'ємність від людської природи мають враховуватися і правовою сферою.

В свою чергу сфера особистої таємниці може бути визнана частиною приватноправової сфери. Висока кількість особистих таємниць робить їх найбільш розповсюдженим видом таємниць, а особиста таємниця є сферою власного розсуду особи та належить до природного права, яке виникає «незалежно від волі законодавця і може існувати поза державою» [5, с. 227].

В цих аспектах виявляється тонка грань між приватним і публічним у праві, що втілюється також в низці проблемних питань, серед яких перебільшення вимог роботодавця чи контрагента за цивільно-правовою угодою щодо надання інформації відносно себе та своїх родичів (відносно їх ідентифікаційної, біографічної, особистісної, медичної характеристики, інформації про соціальне положення, політичні та релігійні погляди) при працевлаштуванні, укладенні цивільно-правових договорів і проходженні так званих «спеціальних перевірок», вимоги особистих характеристик за минулими місцями роботи, навчання, інших сфер діяльності, від минулих контрагентів за цивільно-правовими угодами (в літературі висловлювалися пропозиції заміни зазначеної практики на практику надання особою «рекомендаційних листів», які можуть отримуватися нею за її бажанням), порушення особистої таємниці з боку департаментів безпеки підприємств, установ, організацій відносно співробітників, наявних і потенційних контрагентів за цивільно-правовими угодами, що мотивуються потребами забезпечення безпеки, винесення на широкий загальний питань, які стосуються особистого життя, в рамках трудового, навчального, творчого колективу. Коло залучених до обізнаності щодо таємниці поділяє таємниці на таємниці одного суб'єкта та таємниці певної групи суб'єктів.

Крім особистої таємниці, виділяють залежно від інтересів, яких стосується сфера таємниці, державну таємницю (стосується інтересів держави), комерційну таємницю (стосується інтересів суб'єктів підприємницької діяльності), процесуальну таємницю (стосується задач процесуальної діяльності), професійну таємницю (стосується інтересів осіб, які звернутися з потребою здійснення певної професійної діяльності).

При цьому коло інтересів зазначених суб'єктів знаходиться у взаємозв'язку, здійснюючи взаємний вплив на значення інформації для певного суб'єкта. Так, суспільство впливає на необхідність

обмеження певної інформації, частково визначаючи змістовні критерії її цінності. Наприклад, погляди, які панують у суспільстві, безумовно будуть впливати на особисту та сімейну таємницю, які в свою чергу також впливають на суспільну сферу.

Історії відомі також випадки впливу комерційної таємниці на державну таємницю (секрети виробництва паперу, шовку, фарфору у давньому світі). Здебільшого такі процеси пояснюються тим, що вид продукції, на секрети виробництва якої розповсюджується режим комерційної таємниці, починає бути стратегічним для держави, набувати якостей такого, що пов'язаний із бюджетотворюючим виробництвом і зайнятістю населення, соціальною сферою, становити велику частину експорту.

Чим більша кількість відомостей становить таємницю, тим більшою може бути підозра до суб'єктів таємниці щодо невідповідності їхньої поведінки соціальним нормам, які існують у суспільстві. Людина із невпевненістю ставиться до всього невідомого, вбачаючи, що за ним насамперед може приховуватися певний негатив. Цікавою ілюстрацією цих явищ є вислів, який пов'язують із іменем відомого кінорежисера, продюсера та сценариста А.Д. Хічкока: «Немає нічого страшніше, ніж зачинені двері». Зазначене коло зв'язків цілком вписується у підхід до приватного права як концепту, що може бути визначений як «виражені вербально ідея, уявлення, відчуття, що відображають сприйняття людиною світу і світом людини» [6, с. 12].

Приватне право є не єдиним способом регулювання та захисту таємниць, але велике значення та визначальне місце, яке воно посідає серед інших способів захисту, є безсумнівним. Приватноправова сфера може охоплювати регулювання умов і встановлення критеріїв віднесення певних відомостей до інформації, доступ до якої обмежується (утворення таємниць), визначення механізму захисту відомостей від неправомірного поширення (міри захисту таємниць), на встановлення санкцій за неправомірне поширення інформації, яка захищається (відповідальність за порушення таємниць).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Щодо сфери утворення таємниць на певному етапі свого розвитку людство усвідомило, що, не оскаржуючи первинності критерію інтересів суб'єкта таємниці щодо їх встановлення, при утворенні таємниці ще мають враховуватися інтереси інших суб'єктів,

а загалом встановлення таємниць має відбуватися на суспільну користь. Яскравим прикладом вияву цього принципу є визначення в Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 видів інформації, які не можуть бути віднесені до інформації з обмеженим доступом.

До того авторами також зауважується, що в сфері комерційної таємниці «надмірне «втаємничення» може викликати втрату клієнтів» [7, с. 19], що у підсумку буде не на користь суб'єкта таємниці. В цьому аспекті також важливим є те, щоб режим комерційної таємниці не входив у протиріччя із загальними вимогами забезпечення здійснення суб'єктами прав і свобод, не ставав причиною обмеження правоздатності суб'єктів. Спосіб регулювання комерційної таємниці шляхом встановлення переліку відомостей, доступ до яких не може обмежуватися, має місце у зв'язку із тим, що охопити всі варіанти відповідної інформації, що можуть бути захищені завдяки їй, вважається досить проблематичним.

При встановленні мір захисту таємниць також мають враховуватися аспекти дотримання прав і свобод громадян та суб'єктів, яким таємна інформація має бути відома за посадою, видом діяльності та іншими факторами. Встановлення мір захисту має передбачати механізм надання компенсації за обмеження прав, що можуть виникнути як результат захисту таємниць.

Такими механізмом, наприклад, може бути встановлення матеріальної компенсації для носіїв

комерційної таємниці на підприємстві, які не мають вичерпуватися строком виконання своїх функцій на підприємстві, а мають бути прив'язані до строків існування обмежень щодо встановленої таємниці. Подібні механізми, але прив'язані лише до строків виконання своїх функцій носіями таємниці, встановлені щодо осіб, які мають доступ до державної таємниці, Законом України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 і Положенням «Про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 № 414. Цілком можливим є врахування компенсаційного складника щодо збереження професійної таємниці при визначенні фактичних витрат, необхідних для виконання договору надання відповідних послуг.

Щодо встановлення відповідальності, то однією з основних функцій відповідальності у цивільному праві, яка є «найбільш повним втіленням ідей і положень приватного права на національному рівні» [8, с. 9], в якій знаходить вияв його специфічність, є компенсаційна функція, що має враховуватися при встановленні санкцій за неправомірне поширення інформації, що складає таємницю. Визначальним тут є відшкодування на еквівалентній основі. Таким чином особливою важливістю в цьому аспекті набуває визначення розміру шкоди від порушення таємниці із залученням для цього спеціальних знань відповідної сфери.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Общая теория государства и права: Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Том 2. М. : «Зерцало-М». 2001. 528 с.
2. Словник української мови: в 11 томах. [ред. кол. І.К. Білодід (голова) та ін.]. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 10.
3. Рулан Н. Юридическая антропология. Учебник для вузов. Перевод с франц. Отв. ред. В.С. Нерсесянц. М. : НОРМА, 1999, 310 с.
4. Фатьянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в РФ. Учеб. пособие. М. : «Юрист», 2001. 412 с.
5. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. К. : Юрінком Інтер, 2015. С. 227.
6. Вступ до приватного права : навчальний посібник / За ред. д.ю.н., професора С.О. Харитоновна. Одеса : Юридична література, 2018. С. 12.
7. Дадерко Л.Ф. Правовий режим комерційної таємниці в Україні // Науковий вісник публічного та приватного права. 2015, № 1, С. 19.
8. Цивільне право України : Підручник: у 3 кн. Кн. 1 / За ред. С.О. Харитоновна, А.І. Дришлюка. Одеса : Юридична література, 2005. С. 9.

Матійко Микола Володимирович ПРИВАТНОПРАВОВІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТАЄМНИЦЬ

Стаття присвячена дослідженню приватноправових аспектів теорії таємниць. Шляхом аналізу практики суспільного життя досліджено процеси юридизації сфер суспільства, що стосуються таємниць, які властиві кожному історичному типу цивілізації. З'ясовані закономірності, які лежать в основі соціальної та правової сторони сфери суспільного життя, що стосується таємного. Визначена необхідність врахування приватноправовою сферою невід'ємності таємниць від людської природи. Таємниці диференційовані за критерієм інтересів, яких стосується сфера таємниці. Визначено співвідношення сфери таємниць і приватного права як концепту. Розглянуті погляди вчених щодо явища таємниць і їх виявів у приватному праві.

Досліджено режим встановлення таємниць у зазначеній сфері в історичному аспекті та сучасній цивілістиці. Охарактеризовано вияви теорії таємниць у приватному праві. Підкреслено значущість і багатоаспектність приватноправового підходу до встановлення таємниць. Визначено вплив приватноправової сфери на регулювання умов і встановлення критеріїв віднесення певних відомостей до інформації, доступ до якої обмежується (утворення таємниць), визначення механізму захисту відомостей від неправомірного поширення (міри захисту таємниць), на встановлення санкцій за неправомірне поширення інформації, яка захищається (відповідальність за порушення таємниць). Досліджено законодавство, яким закріплюються загальні положення щодо встановлення таємниць у приватноправовій сфері.

На прикладі визначення в законодавстві видів інформації, які не можуть бути віднесені до інформації з обмеженим доступом, розглянутий принцип врахування інтересів інших суб'єктів при встановленні таємниць на суспільну користь. Визначено положення, щодо якого режим окремих видів таємниць не має входити у протиріччя із загальними вимогами забезпечення здійснення суб'єктами прав та свобод, не ставав причиною обмеження правоздатності суб'єктів. Окремо підкреслено, що встановлення мір захисту таємниць має передбачати механізм надання компенсації за обмеження прав, які можуть виникнути як результат захисту таємниць. Зазначається про важливість зазначених аспектів у сфері юридичної практики. Сформульовано пропозиції щодо подальшого розвитку досліджень теорії таємниць у приватноправовій сфері.

Ключові слова: цивільне право, приватне право, теорія таємниць, режим таємниць, доступ до інформації.

Matiiko Mykola

PRIVATE LAW ASPECTS OF THE THEORY OF SECRETS

The article is devoted to the study of private law aspects of the theory of secrets. By analyzing the practice of social life, the processes of legalization of the spheres of society concerning secrets that are inherent in each historical type of civilization are investigated. The regularities that underlie the social and legal side of the sphere of public life concerning the secret are clarified. The views of scientists on the phenomenon of secrets and their manifestations in private law are examined. The need to take into account the private sphere of the inalienability of the mysteries of human nature has been determined. Mysteries are differentiated by the criterion of interests that are the subject of mystery. The relation between the sphere of secrets and private law as a concept has been determined. The views of scientists on the phenomenon of secrets and their manifestations in private law are considered.

The mode of secrets in this area in the historical aspect and modern civil law is investigated. The manifestations of the theory of secrets in private law are characterized. The importance and multidimensionality of the private law approach to the establishment of secrets is emphasized. The importance of these aspects in the field of legal practice is noted. The article investigates the legislation, which enshrines the general provisions on the establishment of secrets in the private law sphere. For example, the identification of types of information that cannot be attributed to restricted information in the legislation examines the principle of taking into account the interests of other entities when establishing secrets and setting secrets in the public interest.

The provision that the regime of certain types of secrets should not contradict the general requirements for ensuring the exercise of the rights and freedoms of the subjects, did not cause the limitation of the legal capacity of the subjects. It is emphasized that the establishment of secrecy measures should provide for a mechanism for providing compensation for the restriction of rights that may arise as a result of secrecy protection. The proposals are formulated for the further development of research in the theory of secrets in the private law sphere.

Key words: civil law, private law, secret theory, secret mode, access to information.